

Memorable est quod narrat Victor Ulicensis, lib. III *Wandal. persec.*, de Murita diacono, ipsum scilicet, cum coram iudice Elpidophoro, qui a fide apostatarat, damnandus consisteret, albas vestes, quibus cum in Baptismo vestierat, palam ostentasse, omnesque ad lacrymas commovisse; exclamasse enim: « Hec sunt linteamina, Elpidophore, minister erroris, quæ te accusabunt, dum majestas venerit iudicantis, custodiente diligentia mea, ad testimonium tuæ perditionis, ad demergendum te in abyso putei sulphurantis. Hæc te immaculatum cinxerant de fonte surgentem; hæc te acris persequuntur, flammantem gehennam cum cæperis possidere, quia induisti te maledictionem sicut vestimentum, scindens atque amittens veri Baptismatis et fidei sacramentum, » etc.

Rursum, sacerdotes in albis celebrant. Hinc et Isidorus, episc. ad *Redemptum*, docens corporale, cui sacra hostia imponitur, debere esse ex puro lino, non ex serico: « Sed forsân obijcies, inquit, pannum sericum pretiosiorum esse lino, et idcirco magis divinis usibus aptum. Ad quod nos in utroque Testamento dicimus candorem vestium maxime approbari, eo quod in eo mentis sinceritas requiratur, quam constat inter cæteras virtutes Deo esse gratiosiorum, ad quam pervenire cupiunt charitatis vestre, ut pateat clarior, sacræ Scripturæ testimonio ostendamus. Dicit enim: Omni tempore sint vestimenta tua candida; et Domini sacerdotes ephod lino excellentia causa erant superinduti. Evangelium etiam in transfiguratione Dominica, quod apparuerunt vestimenta Domini tanquam nix, evidenter testatur. Et in Apocalypsi, qui in conspectu Agni stabant, et qui sequuntur ipsum quocumque ierit, stolis albis peribentur amici, et quam plurima alia. Quis inter pannos mundus ut lino, cui ex ablutione frequenti candor augetur, cum in sericis magis in eandem offuscari videtur? »

9. PERFRUERE VITAM CUM UXORE, QUAM DILIGIS, CUNCTIS DIEBUS VITAE INSTABILITATIS TUE, QUI (1) DATI SUNT TIBI SUB SOLE OMNI TEMPORE VANITATIS TUE: HEC EST ENIM PARS IN VITA, ET IN LABORE TUA, QUA LABORAS SUB SOLE — Hebraice est, *vide vitam*, id est sæpe gusta vitam, fruere vita, vitæque suavitate et commodis, Noneste tamen et modeste cum conjugio et socia tua. Unde Elpidophorus: *Conjugialis castitas, ait, nobis est vitæ æternæ consiliatrix.*

CUNCTIS DIEBUS VITAE INSTABILITATIS TUE. — Hebraice, *vanitatis tue*. Unde Lquet vanitatem hujus vite esse vitæ instabilitatem, quod scilicet instabilis sit, brevis, varia et evanida, eo quod illico in morbo et morte evanescat. Unde Aquila vertit, *vaporis tui in vita laboris.*

dem et spem beatæ felicitatis vestium candore representarent. Quocirca S. Chrysostomus mo-
ribus communes vestes deposuit usque ad calceos, et candidas indult tanquam martyri candidam vitæ æternæ. Prædie enim eo invitavit et evocavit eum in visione S. Basiliscus martyri, dicens: « Joannes frater, crastinus dies nos loco conjunget. » Quocirca ipse lætus canensque: « Gloria sit Deo omnium cause, » in ejus manus spiritum efflavit Dei visione beandum, anno retatis tunc 52, Christi 407. Ita ex Palladio Baronius, tomo V, p. 253.

Hinc denique in Vita S. Montani martyris cum sociis, discipulis S. Cypriani, ab ipsismet spiritu martyrii conscripta, uti refert Surius ad diem 24 februarii, legimus ipsum omen martyrii per vestem candidam a Deo ostensam accepisse. Sic enim ipse de se misique narrat: « Visum est mihi venisse ad nos centuriones. Cumque nos deducere per viam longam, pervenimus in campum immensum, in quo occurrunt nobis Cyprianus et Leuthis. Pervenimus autem in locum candidum, et facta sunt vestimenta nostra candida, et caro nostra commutata, candidior facta est vestimentis nostris candidis. Ita autem perlicida fuit caro nostra, ut oculorum visum ad infima cordis admitteret. Et respiciens in pectus meum, video quasdam sordes, et expectatus sum in visione. Et occurrit mihi Lucianus, et retuli illi visionem, et aio illi: Scis quoniam sordes illæ, illud est quod non statim concordavi cum Juliano? » Subdit deinde visum Flaviani, qui martyrii socius erat Montano: « O-tensum mihi est, inquit, quasi Cyprianum ipsum (qui paulo ante martyrio erat coronatus cum S. Cornelio Pontifice) interrogarem, an pati ictus doleat martyrii futurus, qui de passionis tolerantia consulabat, dicens: Alia caro patitur [non caro ipsa martyris], cum animus in celo est, et nequam quam corpus hoc sentit, cum se Deo tota mente devovit. »

(1) Mius recte Rosenmullera vertit *quam*, scil. uxorem, *edit tibi Deus*. Sequitur, *nam hoc est pars tua in vita et in labore*, etc. id est, fructus tuæ vitæ et laboris, seu tui in vita laboris.

vis tui; Vatablus, *frivola vita tua*; Scholiastes, *juventutis tue: vanissima vanitate omnes dies tui pleni sunt*. Thaumaturgus censet hæc omnia dici ex mente non Salomonis, sed epicureorum. Unde eausam addit: *Propter hæc enim nil tibi reliquum nec in hac vita nec post mortem*. Verum videtur omnino Salomon ex sensu suo loqui, uti dixi.

Myssice, uxor est sapientia et virtus; hinc uni tota vita jucunde vacandum est, quia illa sola nos comitabitur post mortem, ac beabit, cœloque locabit. Ita S. Hieronymus: « Sapientiam, inquit, sequere et scientiam Scripturarum, et hæc tibi in conjugium copula, de qua in *Proverbiis*, cap. iv, dicitur: Ama illam, et servabit te, amplectere illam, et circumdabit te. » Et mox: « Non enim poteris sine tali uxore solus videre vitam, etc. Hæc enim pars nostra est, et fructus huius laboris, si in hac vita umbratili vitam veram (in oculis) invenire valeamus, » per sapientiæ et virtutis doctrinam et ductum.

10. QUODCUMQUE FACERE POTEST MANUS TUA, INSTANTER OPERARE: QUIA NEC OPUS, NEC RATIO, NEC SAPIENTIA, NEC SCIENTIA ERUNT APUD INFEROS, QUO TU PROPERAS. — « Manus, » id est facultas et potentia operativa: hæc enim, licet quoad inventionem, conceptionem et dispositionem sit in capite et cerebro, tamen quoad executionem et operationem est in manu, q. d. Quidquid potes operari, instanter operare. Thaumaturgus, quem sequuntur Cajetanus et Arias, censet hæc quoque dici ex mente epicureorum; unde vertit: « Fruere ergo præsentibus, ac inferno tibi metendum, in quem omnes profectus dicimur: expers enim est sapientia sensusque. Hæc quidem nugantur vani. » Verum melius S. Hieronymus, Albinus, Lyranus, Bonaventura, Ilugo et alii passim censent hæc dici ex mente sapientiæ et sapientis. Sapientissimum enim hic suggerit dogma et consilium, ut, cum vita nostra sit vana et brevis, ac mors nobis instet, quidquid possumus boni operemur, dum vita supplet, quia, ea exacta, post mortem apud inferos (ad quos illo ævo omnes descendebant, utpote cœlo necdum per Christi passionem et ascensionem reserato) nil boni, quo cœli gloriam et gloria augmentum mereamur, operari licebit, juxta illud Christi: « Me oportet operari operis ejus qui misit me, donec dies est; venit nox, quando nemo potest operari; » et illud Pauli: « Dum tempus habemus, operemur bonum, *Galat. vi, 10*; et: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, » *II Corinth. vi, 2*. Huc pertinet proverbium Arabum, *Cant. II, num. 13*: « Opes et mundus transibunt, et durabunt opera bona; et num. 41: Operare bona, quotiescumque potes, domesticis tuis et extraneis; et bona verba loquere tam bonis quam malis; » et num. 42: « Mundus transibit tanquam scriptura delebilis, sapientia stabilis est ut sculptura; » et num. 44: « Provide anime tue bona in operibus bonis. »

sententiæ deprompta videntur ex hac Salo-

monis, et ex illa *Ecol. xiv, 17*: « Ante obituum tuum operare justitiam; quoniam non est apud inferos invenire cibum; » ubi plura hæc de re dixi. Addit hoc Salomon, ne quis ex dictis putet hæc snaderi ut quis agit vitam jucundam duntaxat, et voluptatem instar Epicuri. Adidit ergo jucunde vitæ iungendum esse studium bonorum operum, felicitatem enim hujus vite superius definiivit in eo consistere.

Pro *facere* Hebraice est, *invenire ad faciendum*, non casu et fortuito, ut videtur velle Thaumaturgus, sed studio et destinato consilio. *Invenire* ergo idem est quod querere, excogitare et excogitando invenire; est catachresis. Chaldeus restringit ad eleemosynam, q. d. Injecta in erumnam manu, quidquid in ea inveniri adducto, et dato pauperibus; unde sic vertit, *omnem eleemosynam, quam potest manus tua distribuere pauperi, fac, quoniam post mortem non est viro opus, neque ratio, neque sapientia, neque scientia in domo sepulture ad quam tu vadis; et non adjuvabunt nisi sola opera bona et eleemosyna*. Verum generalis hæc sententia ad omnia opera bona pertinet, q. d. Quidquid boni, quidquid virtutis potes excogitare, illud facito, quia brevi finietur vita tua, post quam nil excogitare, nil facere, nil mereri poteris. Unde Naziazenus ait vitam nostram esse mercatum, in quo omnis generis merces venum prostant, ut cuique quantum volens, emere liceat; finito vero hoc vite mercato, merces alio avehi, ut nec hilum ultra quis emere possit. Quidquid ergo operis, charitatis, patientiæ, humilitatis, orationis, mortificationis et cujuslibet virtutis adinvenire potes, protinus facito, quia brevi nil ultra facere valebis. Quam vellent beati in cœlo habere adhuc spatium merendi! quam vellent damnati habere vel horam penitendi et bene operandi! et si habent, quid non agerent? sed clausa est eis janua vite et meriti. Qui vivis et sapis, omnem bene agendi occasionem ambibus manibus amplectere, imo novas et novas assidue querere et excogita. Potes enim hic lucra non decem millia, sed raulorum millionum quotidie, imo singulis horis et momentis tibi in cœlo comparare, si heroicis virtutum actibus insistas. Unde Symmachus v. rit, *omnis ad que manus tua pervenit, id est ad que pervenire sessequi extendere potest, facito.*

INSTANTER OPERARE. — Hebraice בכחך *becochacha*, *instanter operare*, id est in virtute tua, id est totis viribus, tota potentia, toto conatu operare. Hæc ergo vox notat et exigit, primo, voluntatis omniumque potentiarum et virium studium, conatum et contentionem in operatione virtutum multarum et magnarum, secundo, assiduitatem et perseverantiam; tertio, fervorem; quarto, sollicitudinem et celeritatem, ait Bonaventura et Ilugo, ut a mane ad vesperam, ab infantia ad senectatæ studeas bonis operibus, in fisco sedulas et sollicitas, ut heroica opereris, easque de virtute in virtutem;

donec videas Deum deorum in Sion. Hinc Syrus vertit, *omne quod potest manus tua facere, in fortitudine tua facias*; Arabicus, *fac secundum vim tuam*; Complutenses, *secundum potentiam tuam*; Olympiodorus, *quantum patitur facultas tua*; Tigurina, *quantumcumque potes, agito pro virili tua portione*; Campensis, *fac fortiter*. Ita S. Cassius Narniensis Episcopus, teste S. Gregorio, IV Dial. cap. XVI, ethom. 37 in *Evang.*, paulo ante mortem a Deo auditus: « Age quod agis, operare quod operaris, non cesset manus tua, non cesset pes tuus, natali Apostolorum venies ad me, et retribuam tibi mercedem tuam. »

QUA NEC OPUS (id est, operandi et merendi locus et tempus) NEC RATIO. — Hebraea, *neq cogitatio, q. d.* Non erit tempus cogitandi, et querendi modum ac rationem operandi. Unde Campensis vertit, *nihil cogitavi*; alii, *nulla computatio, nec sapientia divina vestigandi*, Deumque novis artibus caute cognoscendi, amandi, colendi et promerendi. « Nec scientia, » artes et virtutes exercendi. Unde Campensis vertit, *nec prudentia erunt qual inferos*. Haec est ratio a priori, cur in vita sit instanti operandum, quia post eam nemo poterit operari, non deliberare, non dignoscere, non diligere, inquit Bonaventura; non operari, non allegare, non rationem nosse laborandi et contemplandi, inquit Hugo Cardinalis; non exterius operari, non mente meditari, non res humanas scire, non divinas, inquit Lyranus. Unde S. Gregorius, hom. 13 in *Evang.*: « Quia, inquit, et venturae mortis tempus ignoramus, et post mortem operari non possumus, superest ut ante mortem tempora indulta rapiamus. Sic enim nos ipsa cum venerit vincetur, si priusquam venerit semper timeatur. » Similis gnome acris R. Tarpon in *Pirke Avoth*, cap. II: *Dies brevis est, et opus prolixum; operarii tardi et pigri, merces ampla; paterfamilias autem compellens ad finem operis instat et urget.*

Exemplum memorabile est apud Thomam Cantipratensem, lib. I *Apum*, cap. XIX, num. 6, quod recensent quosdam Genebrardus ac Albertus Magnus, lib. *De Sacramentis*: Philippus, inquit, Cancellarius Parisiensis, post mortem apparuit velut umbra tetra Guillelmo Parisiensi Episcopo, dixitque se damnatum ob luxuriam et pluralitatem beneficiorum, quodque eorum fructus superfluos in pauperes non erogasset, atque ab Episcopo quaesivit: « Estne, inquit, finitus mundus? » Et Episcopus: « Miror, ait, te litteratissimum quondam virum hoc quaerere, cum me adhuc vivum certas, et omnes nos viventes adhuc mori necesse sit, antequam mundus instante iudicio finiat. » Et ille: « Non mireris, inquit, quia nec scientia, nec opus, nec ratio est opus inferos venienti. » Et haec dicens umbra ab oculis mirantis evanuit.

QUO TU PROPERAS — Addit Chaldaeus, et non adprobant te nisi opera bona et iustitia tantummodo.

Hinc Job cap. vi, 23, vitam nostram comparat cursori, navibus et aquilis, quae sunt velocissimae et fugacissimae: « Dies mei, inquit, velociores fuerunt cursore: fugerunt, et non viderunt bonum. Pertransierunt quasi naves poma portantes (haec enim celerrime pertransiunt, ne poma putrescant), sicut aquila volans ad escam. » Eandem Sapiens, cap. v, 11, comparat avi volanti, nuntio percurrenti, sagitta emisse. « Unde et sancti viri, ait S. Gregorius, lib VII *Moral.* cap. XIV, quia breviter vitam indesinenter aspiciunt, quasi quotidie morientes vivunt; et tanto se solidius mansuris praeparant, quanto et nulla esse transitoria semper ex fine pensant. Hinc quippe Psalmista veloci cursu fugere vitam peccatoris aspiciens, ait: Adhuc pusillum, et non erit peccator, *Psal.* xxxvi, 10. Hinc iterum dicit: Homo, sicut foenum dies ejus, *Ps.* cii, 13. Hinc Isaias ait xi, 6: Omnis caro foenum, et omnis gloria ejus sicut flos agri, Hinc mentes praesumentium Jacobus iv, 15 sic corrigit: Quae est vita vestra? vapor est ad modicum parens, » Ex diebus liquet hereticos inepte hunc locum torquere contra purgatorium. Tantum enim negat hic Salomon propria merita, non aliena sullragia, atque nulli apud inferos esse locum tempusque operandi et merendi, non autem negat animas in purgatorio expiandas, aliorum viventium precibus bonisque operibus sublevari, quia ipsae, dum viverent, suis virtutibus incrementum ad post mortem possent vivorum sullragiis adjuvari, ait S. Gregorius, IV *Dialog.* xxxix. Adde animas quae in inferno proprie dicto, id est in gehenna sunt, nullis vivorum operibus posse liberari. Ita S. Hieronymus.

Porro nonnulli sibi blanduntur de indulgentiis plenariis, quas in hora mortis per medalla benedicta aliave ratione consequuntur, ideoque liberius peccandum, ideoque merentur ut Deus indulgentiis eos privet; tum quia ex historicis et apparitionibus constat paucissimos post mortem evadere purgatorium. Ratio est, quod indulgentiis non tollant culpam, sed poenam duntaxat culpe jam remissae debitam. Jam in multis morientibus haerent culpae veniales, inisque multi moriuntur, sive quia moriendo, dum a demonibus vel concupiscentiis tentantur facile in impatientias culpaeque veniales, in quas sanis crebro incidere solebant, consentiunt, et sic in affectu actuque peccati venialis moriuntur: hos autem certum est nulla indulgentia purgari; sive quia sanis multa venialia perpetrarunt, in quorum reatu et culpa haerent et moriuntur; nam veniales culpae subinde difficiliter remittuntur, quam mortales, quia utraque non nisi per seriam detestationem, sive contritionem, et efflax deinceps ab eis abstinendi propositum delentur: factus autem est

serio contra de mortalibus ob clarum eorum turpitudinem, et proponere efficaciter deinceps ab eis abstinere, ob metum gehennae, quam a venialibus, praesertim tam multis et frequentibus, tanquam obvisis et consuetis, in quibus non est metus gehennae, nec apparet tanta turpitudine. In his enim saepe desse seriam contritionem et propositum abstinendi liquet, ex eo quod multi post eorum confessionem statim et perpetim in illa relabantur: contritio ergo seria et efflax, quae se communiter extendere solet ad peccata mortalia et venialia graviora, ea delet; sed quia eadem se non extendit ad peccata venialia leviora et quotidiana, quae multa sunt, ideo ea non abolet; manet ergo horum culpa, ideoque et reatus poenae luende in purgatorio, ubi animae, culpas veniales in ipsis reliquas, seriam contritionem eliciendo, absterunt, ac deinde poenam earumdem purgatorii igne exsolvent. Ad has igitur abolendas nulla sufficit indulgentia. Cum metu ergo et tremore salutem nostram operemur, ut monet Apostolus; studioso singula venialia vitemus, ac si in aliqua incidamus, seriam illico de eis contritionem eliciamus, qua culpam delcamus, atque tunc reatum poenae remanentem tollit indulgentia.

II. VERTI ME AD ALIUD, ET VIDI SUB SOLE, NEC VELOCIUM ESSE CURSUM, NEC FORTIUM BELLUM, NEC SAPIENTIUM PANEEM, NEC DOCTORUM DIVITIAS, NEC ARTIFICUM GRATIAM; SED TEMPUS CASUMQUE IN OMNIBUS. — Breviter sensus est, q. d. Veloces non semper habent in potestate velocem cursum, nec fortes fortitudinem, qua hostem superent in praelio, nec sapientes facultatem comparandi sibi victum, nec doctores comparandi sibi opes, nec artifices gratiam; sed in omnibus hisce valet et praevalet saepe tempus et casus, qui haec crebro retardat et impedit, aut incitat et promovet; ac maxime Deus, qui est dominus temporis et casus. Notat hic vanitatem velocitatis, roboris, sapientiae, prudentiae, artis; ac velocium, fortium, sapientium, prudentium, artificum, quod eis saepe dominetur tempus et casus. Jam

Primo, Moringus et David de Pomis censent haec adhuc esse verba tum atheorum et epicureorum, divinae providentiae oblatrantium, eamque negantium; tum ignavorum laborem fugientium, q. d. Ut quid laborabo, Deumque colam, cum videam labori saepe fructum non respondere? Crebro enim qui in agone velociter decurrit, casu aliquo antevertitur a tardiore, qui ei bravium praeripit: forer pugnantes, imbelles subinde in bello superant: doctis honores, officia et opes auferunt indocti: artificibus eximii operis gratiam adiungunt rudes, loquaces et captatores aurae popularis. Casu ergo omnia aguntur, non certa numinis providentia. Haec athei.

Secundo, e contrario Thaumaturgus censet hic corrigi epicureorum voluptatibus inhiantium sententia et dicta, q. d. Errant hi qui per voluptates de-

currunt ad seopum felicitatis, in isque omne robur, omne ingenium, omnem sapientiam, omnem artem expendunt, ut novas et majores semper adveniunt, quia per omnia haec felicitatem et satiem, quam querunt, non adipiscuntur.

Tertio, planius Olympiodorus, Bonaventura, Lyranus, Cajetanus, Titelmannus censent hic Salomonem de more ad aliam vanitatis speciem transire, nimirum quod eventus rerum saepe non pendant a robore, sapientia, arte operantium, sed ab occasione, casu et fortuna, quae in cursu et bravo saepe praeparant lentos velocibus; in bello et victoria, imbelles bellicosius; in opibus et honoribus, indoctos doctis; in gratia et victoria, inertes artificibus. Hisce quatuor complectitur omnes hominum in republica status, ut ostendat omnibus saepe dominari casum: per veloces enim, obtunt meratores, qui ad negotia discurrunt, abeuntque terras et maria mercium lucricae causa; per fortes, notat milites, qui rempublicam propugnant; per sapientes, doctores, jurisperitos, caudicos, medicos, consiliarios, qui moderantur rempublicam; per artifices, opifices, qui artes omnes, ut lanificum, pistoriarum, aurtoriarum, sartoriarum, fabrilium, etc., exercent ad omnes civium usus. In his omnibus ergo ostendit plus saepe valere casum, quam consilium, artem et industriam; hoc fiae, primo, ut ostendat omnibus in rebus inesse vanitatem. Secundo, ut doceat homines non mirari, si in hac vanitate labori et industriae saepe non respondeat fructus, nec praemia meritis, imo opes et dignitates dignis debite dentur immeritis et indignis, idque arcana et inaccessis Dei iudicis, ait Olympiodorus: quare cuique expectandum esse mercedem iustam in altera vita, ut ab hac vanitate ad veritatem, veramque vitam et felicitatem in oculis anhelet. Ita S. Hieronymus. Tertio, ut moneat industrios et sapientes non confidere suae industriae, robori, sapientiae, arti, sed Deo, Deique providentia nisi, Dei enim est cuique operi felices dare successus et exitus; Dei est regere casum et fortunam. Deus enim omnes causas secundas, etiam contingentes et liberas, ita ordinat, combinat, disponit, dirigit, ut licet fortuito, quantum est ex parte sua, concurrant et operentur id quod reipsa evenit, tamen quantum est ex parte Dei, certo consilio et sapienter providentia diriguntur, eo quod omnia ad Deum praevista, provisiva, praecordinata et disposita sint, ut hoc quod fit, non aliud eveniat: quare reipsa fortuna fortunans, hoc est res omnes dirigens, ordinans, prosperans, non alia est quam Deus, Deique providentia. Casus ergo et fortuna, quae non semper quidem, sed saepe tamen rebus et operibus hominum intervenit, manifeste ostendit Dei providentiam, a qua dirigitur sicut navis in mari fluctuante a nauclero, sine quo mergeretur millies. Sic enim pariter mundus hic, et tot casibus contrariis et pugnantibus inter se, confusus, everteretur et rueret, nisi a Deo regeretur, qui omnia illa in ordi-

nem redigit, et discordia concordat, ac fortuita conuenit, itaque ex omnibus harmoniam pulchram, et quasi concentum quemdam musicum efficit. Ita docet D. Thomas, I part., *Quaest. LXXV*, art. 6, ad 4. Huc facit uetus dictum: « Rote admota manu fortunam esse implorandam; » quo significatur frustra Numinis opem peti, nisi addas industriam et manum operi admoveas. Ita Plutarchus in *Lacon*.

NEC VELOCIEM ESSE CURSUM. — Hebraea, non est leuitem cursus (1); Campensis, raro veloces adhibentur ad currendum; Tigrina, celeritas currendi nil offert commodi ad salutem; Symmachus, non est velocium perficere cursum, sive in stadio, sive in prelio, sive in itinere, sive quo alio loco et modo. Thaumaturgus, neque qui pedibus pernicissimum sunt, cursum lauc magnam perficiunt, ut pertingant ad vitam felicem. Chaldaeus, nec viri qui veloces fuerint, ut aquila, adiuti sunt currendo, ut eriperentur a morte in prelio, iuxta illud *Amos*, cap. II, 14: « Peribit fuga a veloce, et fortis non obtinebit virtutem suam, et robustus non salvabit animam suam: et tenens arcum non stabit, et velox pedibus suis non salvabitur, et ascensor equi non salvabit animam suam: et robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus. » Et illud *Isaia*, cap. xxx, 16. « Dixisti: Ad equos fugiemus: ideo fugietis. Et super veloces ascendemus: ideo velociores erunt, qui persequuntur vos. » Tradunt astrologi, ac inter eos Julius Firmicus, lib. VIII *Mithras*, cap. xv, eos qui sub sidere Delphini nascuntur, esse veloces: « Erit, inquit Firmicus, innata cursus agilitate perspicuus. » Rursus Plineus, lib. XI, cap. xxxvii, tradit animalia quibus minor est pulmo esse velociora: « Quibus minor, inquit, hic corporibus, tanto velocitas maior, » quia scilicet minus respirant: crebra enim respiratio impedit cursum. Addit, « peculiare cursus impedimentum » esse lienem; « quamobrem inuritur cursorum laborantibus, et per vulnus etiam exempto, vivere animalia tradunt. » Unde nonnulli opinati sunt cursoribus excindi lienem, ut essent velociores, sed id non dicit Plinius. Vulgus ascribit cursoribus secari eximique lienem, ut velocius et sine defatigatione currant, ac totos dies continue proficiscantur. Sed rem veram male intelligit. Cursoribus enim, et splene laborantibus non eximitur, nec excinditur lien, sed secatur, id est cultro ligneo: ad id idoneo tunditur et contunditur, ut super inflato detumescat, ipseque fiat minor aetiorque, ac minus sanguinis capiat: mo fit ut iam minor, strictior et levior, minus pediat pulmones vicinos qua libere lateque oventur, expirent et respirent, itaque iuvatur velocitas ambulandi et currendi: hanc enim impedit difficultas respirandi, quae in pulmonibus

(1) Id est, non gaudent semper felici cursu, nec melius abis assequuntur optatam, ob defectum temporis operantur, aut ob casum contrarium. Nam aequo peritis aequo imperitis aliquando adversatur tempus aut casus.

oritur ex tumore lienis vicini, qui eos arctat et gravat; quo sublato leviores sunt, ac libera facilitate respirant, ideoque expeditum faciunt hominem ad ambulandum et currendum. Ita Roma mihi asseruerunt medici et chirurgi, qui idipsum se facitasse, itaque splenicis curasse, affirmant. Adjungunt medici lienis morbos curso sanari. Exemplum hujus gnomae est apud S. Hieronymum in *Vita S. Hilarionis*; hic enim aquam lustralem prebens Italico, ipsi in cursu circensi contra emelum maleficum, victoriam dedit: « Igitur, inquit, dato signo hi advolant, isti prepediuntur; sub horum curru rote fervent, illi praetervolantium terga vix cerunt; clamor fit vulgum nimius, ibi ut ethnici quoque ipsi conereparent: Marnas victus a Christo est. Indubitata ergo victoria et illis et Circensibus plurimis fidei occasio fuit. » Huc facit adagium Hispanorum: « Claudos aequo ac sanos in peregrinatione ad S. Jacobum currere, imo claudos cito pervenire, celeres et preproperos tarde, aut nunquam. » Huc pariter pertinet priscus apologus, quem recenset noster Pontanus *Progymnas.* vol. III, part. I, cap. xi. Testudo certamen cum aquila decreto spatio conficiendum suscipiebatur. Constituta est meta, ad quam uter ex illis pervenisset prior, ab illo staret victoria. Provolat aquila, ob tarditatem contempta testudine, fretaque suis alis sepe desidet, saepe divagatur aibi et segnius agit, quandoque totam noctem quiescit, et multo jam die volatum inquit. Ad testudo laborem nec ad momentum intermittit. Dies noctesque iter facit, et ad locum destinatum proripit. Vincit aquilam sedulitate sua, non celeritate, metaeque tenet, cum adhuc ab isdem longius distare putaretur.

Mystice, id verius est in cursu spiritali viae virtutum salutis et felicitatis, iuxta illud Pauli: « Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei. » *Rom.* ix, 16; et illud *Habacuum*, 19: « Deus Dominus fortitudo mea: et ponet pedes meos quasi cerorum. » Et super excelsa mea deducet me victor in Psalmis canentem; et illud *Isaia*, xi, 34: « Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assumment pennas sicut aquilae, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient. » Vide quoque illis locis annotavi.

NEC FORTIUM (qui validi et terribiles existimantur) aut Thaumaturgus) BELLUM. — Symmachus, vincere praetium; Septuaginta, nec potentibus praetium; Syrus, et non gigantis bellum, iuxta illud: « Gigas non salvabitur in multitudine virtutis suae. » *Psalm.* xxxii, 16. Sic Goliath gigas superatus et occisus est in duello a parvo Davide, *I Reg.* xvii, 49; Holofernes a femina. Chaldaeus, neque robusti adjuvantur dum inveniunt praetium robore suo, iuxta illud: « Non in fortitudine equi voluntatem habebit. nec in tibio viri beneplacium erit ei. » *Psalm.* cxlvi, 10. Minus recte verbi Campensis, neque robusti adhibentur ad gerenda bella; melius Tigrina, nec fortitudo beionis potest eripere quemquam.

Per fortes ergo hic accipe corpore potius quam animo et fortitudine bellica; nihil enim tam anceps, quam belli exitus: minima enim res, ut ventus secundus vel adversus, victoriam dat vel aufert. Unde in Scriptura dicitur Dei esse victoria, iuxta illud *Judae Machabaei*: « Facile est concludi multos in manus paucorum: et non est differentia in conspectu Dei exili liberare in multis, et in paucis: quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de caelo fortitudo est, » *I Machab.* cap. III, 18; et illud Davidis: « Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad praetium, et digitos meos ad bellum, » *Psalm.* cxliii, 1. *Quin et Ovidius, VII Metamorph.*

Inter utrumque volat dubiis victoria pennis, Mars doliis.

Et Livius, lib. II: « Nusquam minus quam in bello evolutus respondet; propterea nihil tam leve est, quod non magno rei momento faciat; » imo subinde solo metu, et terrore panico hostibus casu, imo caelitus immisso, parata est victoria inermium, ut fuit illa Gedeonis, *Judic.* vi, 12: et illa *Josaphat*, *IV Reg.* m, 22. Similia exempla perplura exstant in libro *Judicum*, *Regum* et *Machabaeorum*.

NEC SAPIENTIUM PANEM. — Symmachus, praebere alimentum. In Hebraeo pulchra est allusio et paronomasia: *הכמים* *lachamim*, id est sapientibus, congruens *הם* *lecham*, id est panis saepe deest. Aliqui per sapientes accipiunt agricolas, quibus licet industriis, ob sterilitatem, expilationem, vastitatem subinde deest frumentum et panis. Melius accipias litteratos et eruditos, ut sunt philosophi et theologi, qui saepe sunt pauperes, quia toti intendunt speculationi et sapientiae quae praestat opibus, non auro congerendo, quod faciunt illiterati et mechanici. Unde Rabbinoorum adagium: « Fames extulit, et non transit per ostium artificis, » quia arte sua sibi victum facile parant artifices. Audi S. Hieronymum: « Non est, inquit, sapientibus panis; id multorum quotidie probatur exemplo, qui cum sapientissimi sint, necessarii indigent. Chaldaeus, neque sapientis adjuvabitur a sapientia sua, ut saturetur pane in tempora famis; Campensis, quin et sapientibus saepe deest unde vivant.

NEC DOCTORUM DIVITIAS. — Pro doctorum Hebraice est *נכונים* *nebonim*, id est intelligentium, ut vertunt Septuaginta, prudentium, solertium, vidimus enim non raro industrios et solertes depauperari; Campensis vertit, *industrios*; Cajetanus, *intellectiones*. Aristophanes in comedia Plutum inducit caecum. Ad Demetrius dicebat, non solum Plutum, i. e. divitias, esse caecum, verum etiam Fortunam Pluti ducem; in quo illud sit Proverbi: « Caecus caeco dux. Fortuna saepe largitur indignis sua munera. » Ita Laertius, lib. V, cap. v. Hinc Thaumaturgus vertit, neque sapientiae cum divitiis aliquid commune esse solet; Pagninus pro *nebonim* legens *נכונים* *nechanim*, vertit, non sunt rectorum divitiae,

juxta illud: « Dives iniquus, aut iniqui heres: » divitiae enim per varias fraudes et vitia parantur.

NEC ARTIFICUM GRATIAM. — Syrus, neque cognoscitibus gloria; Vatablus, non semper gratiosus esse qui in aliqua arte perit sunt. Pro artificum Hebraice est *קוּדְיָנִים* *iodaim*, id est scientiam, ut vertunt Septuaginta, per quos Olympiodorus et Vatablus intelligit eos qui norunt artes captandi hominum favorem et gratiam, favor enim saepe fugit favoris cupidus, aequo ac honor fugit sequentes, sequitur fugientes; Chaldaeus, prudentes; Thaumaturgus, sagaces; Clarius, expertes et rerum peritos. Verum quia hi intelligunt nomine *nebonim* quod praecessit, hinc apte Noster vertit, artifices, scilicet mechanicos, vel mathematicos et similes. S. Bonaventura censet duo prima, scilicet velocitatem et fortitudinem esse dona corporis, cetera tria esse animae, nam sapientiam esse in corde, doctrinam in ore, artem in opere. Solent insignes artifices in gratia et pretio esse tum apud principes, tum apud populum, sed non raro casu aliquo sinistro contrarium accidit, atque haec est vanitas artium et artificum, quam hic notat Salomon. Plutarchus, lib. *De Fortuna*, narrat Apellem, cum equum anhelantem pingeret, nec anhelum satis exprimere posset, ira percutit, penicillum in imaginem conjecisset, itaque casu summae colorum expressio, et quod quaerebat perficere, ut omnium sibi gratiam et admirationem conciliaret.

SED TEMPUS CASUQUE IN OMNIBUS. — Hebraea, sed tempus et occursum occurrit omnibus illis; Arabibus, sustinet eos omnes; Chaldaeus, tempus et casus in sidere eorum accidit omnibus; Chaldaei enim ad astra referebant cursum et casus rerum humanarum, unde de his ex illis divinabant; Campensis, tempus et casus omnes de medio tollit; sed hoc alienum et contrarium videtur.

TEMPUS, — id est occasio commoda vel incommoda ad rem perficiendam, qui enim commoda captat, feliciter rem perficit, qui incommodam, infelicitate: sic qui captat mollia fandi tempora, impetrat quod postulat; qui dura et aspera, repulsam patitur. Tempus ergo et occasio rebus gerendis dominatur, ut dixi cap. m, 1. Occursus et concursus causarum contingentium, quae dum fortuito concurrunt, producant casum et effectum fortunatum. Cajetanus per tempus accipit motum orbium caelestium, qui efficiunt effectus casuales in rebus sublunaribus; Aben-Ezra per casum intelligit Dei providentiam, haec enim, ut initio dixi, regit omnes casus eventusque fortuitos, ideoque ipsa est fortuna fortunans. Melius alii per casum intelligunt causam et effectum casualem, qui in omnibus rebus non semper, sed saepe accidit. Unde S. Thomas, I part. *Quaest. LXXV*, art. 6, ad 4, et *Quaest. V de Veritate*, art. 3, ad 3, notat solerter dici tempus casuum: quia, inquit, secundum aliquem ordinem temporis casuales defectus inveniuntur in his rebus, v. g. quod potentiores frequenter succumbant, ostendit quod victor

magis est ex divina providentia, quam ex humana virtute. Praclare S. Augustinus, lib. III *De Trinit.* cap. IV: « Nihil, inquit, fit visibiliter et sensibiliter, quod non de interiori invisibili atque intelligibili auctoritate summi Imperatoris aut iubeatur, aut permittatur secundum ineffabilem iustitiam praemiorum atque penarum, gratiarum et retributionum, in ista totius creaturae amplissima quadam immensaque republica. »

Nota: Casus sive effectus contingentes proprie sunt illi soli qui sunt a causa libera, puta a Deo, angelo, demone vel homine; alioqui enim pluvio, venti, fulmina caeteraque res naturales in causis suis determinate sunt et certae; sed dum a Deo, angelo, demone vel homine liberae causae hic immutantur et combinantur, tunc ex eis procedunt effectus contingentes et casuales. Hinc Romani, Graeci caeteraque gentes mire coluere Fortunam, velut deam, imo primam deorum, quae omnia regat, et hos faciat formosiores, opulentos, felices, illos deformes, pauperes, miseros; hinc tot templa, tot aedificia, tot nomina Fortunae. « Ipsa, ait D. Chrysostomus, *orat.* 63, bella gerentium est victoria, et pacem agentium concordia, et nuptias contrahentium benevolentia, et amantium voluptas, et brevis bonus in omni re successus. » Servius Tullius, ait Plutarchus, *Quaest. Roman.* LXXV, templum, quae parva fortunae dedicavit, significans fortunam minimis momentis plurimum posse, multisque usu venisse, ut exiguis plane rebus aut eventibus, aut contingentiis maxima consequeretur vel perderent, docens animum rebus esse advertendum, nihilque eorum quae offerantur, ob parvitate esse negligendum; » idem rursus: « Sapientiae, ait, in hunc usque diem templum non est, neque temperantiae, aut tolerantiae, aut magnanimitatis, aut continentiae: Fortuna vero templa sunt splendida et antiqua, ac tantum non cum primis Romae fundamentis posita. » Cornelius Sylla, inquit idem Plutarchus in *Sylla*, « fortunae se filium » dicebat. Prae reliquis insignis fuit basilicae Fortunae in urbe Fanestri, quae inde dicta est fanum Fortunae, de qua ita scribit Nicolaus Perottus Episcopus Sipontinus in lib. I *Martialis*: « A fando fanum deducitur, hoc est templum, quod Pontifex in dedicatione templorum verba praefari solet; quamvis sint aliqui qui *ἀπό τῆς φωνῆς* dictum malint, quod significat manifestum, quod e fano responsa dabantur, etc. Hinc Fanum, Pizeni urbs dicta, in litore Adriatico inter Pisaurum et Senogalliam, omnium Italiae urbium amenissima, sive loci naturam, seu civium ingenia consideres, quod in ea pulcherrimum Fortunae templum fuerit, cuius adhuc reliquiae conspiciuntur: hinc Fanenses sive Fanestres appellati. » Hujus fani fortunae fabrica praefuit Vitruvius, architectorum princeps, qui libros suos *De Architectura* dedicans Augusto Caesari, utpote principi aedificationi dedito, ab eo beneficiis et honoribus actus, ita de hoc fano

scribit, lib. V, cap. I, sub finem: « Non minus summam dignitatem et maiestatem possunt habere comparatione basilicarum, quo genere Colonia Julia Fanestri collocavi, curavique faciendum, cuius proportionem et symmetricam scilicet sunt constituit; » eas deinde exacte fuisse describit, additque hoc fanum fuisse juxta eadem Augusti Plura de hoc fano vide apud Sigonium et Cluverium in Descriptione Italiae. Fani fortunae Episcopium in Descriptione Italiae. Fani fortunae Episcopium fuit S. Fortunatus, de quo mox. Hoc enim fanum fortunae profanum a Christianis conversum fuit in sanctum templum in honorem B. Virginiae dedicatum, quae vera est fidelium fortuna, eos fortunans omnibusque donis cumulans et beans, cuius proinde, ac praesertim sacelli unius Virginiae assumptae dicati, magnificentiam aequae religionem integro carminum libro miris elegis celebravit plurimi et primum Italorum poetae, quorum unus ita orditur:

Fortuna fuit hoc fanum, nunc Virginis: hinc
Est nomen (imo nomen), magni munus ista parens.

Seneca, *epist.* 14: « Initium, ait, omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia enim in potestate nostra sunt; de eventu fortuna iudicat. » Idem, *epist.* 38: « Invidit, ait, temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos penam, secretissimos tumultus. Eligat aliquid novi casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Longam moram dedit malis proferantibus, qui diem dixithoram momentumque temporis. » Nero, ait Suetonius, cap. XIII Vite ejus, « iudices, priusquam inciperet, reverentissime alloquebatur, omnium se facienda fecisse, sed eventum in manu esse fortunae. » Plutarchus in *Pseud.*: « Centum doctorum hominum consilia haec devincit dea Fortuna. Atque hoc verum est, perinde ut quisque fortuna utitur, ita praecellit; atque exinde sapere eum oportet. » Livius, *Decade* 1, lib. IX: « Per omnia, inquit, humana, maxime in res bellicae fortuna potens est; » Emilius, lib. 1: « Fortuna arbitrio suo pacem, sed maxime bella gerit. Eadem, inquit ille, mari tranquillitatem imponit, aestatem hiemi, celeritatem tardissimis, vires segnissimis. » Denique Judaei coluere Fortunam, in quos proinde invecit Isaias, cap. LV, 11: « Qui ponitis, inquit, Fortunae mensam, et libatis super eam; » ubi multa de fortuna dixi.

Moraliter docet hic Salomon ut a rebus sublimaribus, utpote fortunae volubili subjectas, esse variasque, ideoque parvi faciendas, ac consequenter contra omnes fortunae casus etiam adversos, ipsamque mortem sapientem obfirmandum esse animum fortitudine et constantia. Salomonem velut magistrum de more secuti sunt Plato et philosophi. Hinc Bion, teste Stobaeo, *serm.* 103, dicebat: « Fortunam divitiis opus dedidisse, non dono, sed mutuo. » Cressus consultus a Cyro de bello contra Tomyrin suscipiendo, in quo deinde occisus est: « Si, inquit, te agnoscis hominem, »

est: o talem rerum humanarum circulum esse, qui rotatus eosdem semper fortunatos esse non sinat. » Dacrymius aiebat illum, qui sinistram fortunam ferre nequit, nec dextram ferre posse. Unde ipse illud Aeschylus dicebat fortunae: « Tu me extulisti, tu ipsa rursus dejicis. » Ita Antonius in *Melissa*, *part.* I, cap. LXX. Romuli vox erat: « Fallacia et caecuta sunt omnia quae fortuna in sua habet potestate. » Ita Maximus, *serm.* 18. Fabius Maximus Minutius collegae sui secundam fortunam magis quam adversam pertimescebat, quod fortuna instabilis variet vices, et a secundis ad adversa desinat, cumque faciem ostendit, mox tergum obvertat. Ita Plutarchus in *Vita Fabii*. Zeno cum in naufragio omnia amisisset: « Euge, inquit, fortuna, quam probe nos ad hoc palliolum rede-gisti! » Socrates ad omnes fortunae procellas immotus eadem mente, eodem vultu persistebat. Unde S. Hieronymus ait in virtute christiana requiri animi robur Socraticum. Seneca, lib. *De Tranquill. animi*, docet sapientem per virtutem vigoremque animi omni fortuna et injuria esse superiorem. Unde cum recensisset heroes casu iniquo occisos, ut Socratem, Pompeium, Ciceronem, ac « optimos pessima » pati, remedium subdit: « Tanto fortiores, inquit, tanto feliciores, humanos effugis casus, livorem, morbum; existis ex custodia: non vos digni mala fortuna diis visis estis, sed indigni in quos jam aliquid fortuna possit. » Audi eundem, *epist.* 92 et 98, ubi inter alia haec dat vitae axiomata: « Adversus fortunam valet ad tolerandum obfirmata omnino mens; mortalia omnia morte damnata sunt; inter peritura vivimus; mortale est omne mortalium bonum. Nihil firmum infirmo, nihil fragile aeternum et invictum est; tam necesse est perire, quam perdere. Die fortunae: Cum viro tibi negotium est: quere quem vincas. Die tibi: Ex istis, quae terribilia videntur, nihil est invictum. Singula vices jam multi, ignem Mutius, caecum Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactum Cato; et nos vincamus aliquid. »

Tacite ergo hic monet Salomon ut a rebus sublimaribus, utpote lunationi, id est varie per tempora mutationi, casui fortunae obnoxio mentem transferamus ad caelestia, quae superant omnem fortunae casum et lusu, nesciuntque ortum et occasum, sed in stabili angelorum et beatorum degunt aeterno. Sapiens utique est et felix, qui id prestat. Praestitit illi ipsum S. Fortunatus Fanensis (urbis est antiqua in Pentapoli Umbriae, dicta Fanum Fortunae, quod illi esset dicata, ut superius dixi) Episcopus anno Domini 392, coevals S. Gregorii. Unde Fanenses hoc ei elogium posuerunt:

Fortunato nimis, qui regnatus in avum,
Fortune instabilem figis in aere rotam.

Fortunatus ergo fortunae fuit Episcopus, moderator et rector. Unde lidem addunt heroica cum

virtutum ejus facinora: « S. Fortunatus patriam a spiritibus immundis liberat. Pestem ob ejus doctum basilicam grassantem pellit. Fortim avas ferentes ejus sacrum corpus ventorum et pulveris violentia deterrit. Manna e mausoleo et ossibus Sancti fluens, piis agris salutem conferit, impiis mortem. Arida Urbinae femina divinitus admonita, invisens ejus corpus sanatur. » Haec ex publicis Fanensium tabulis accepi, et praegrandi ejus imagini, Romae eius et approbatae, incisa conspexi. Exstat S. Gregorii *epist.*, lib. VI *Registr.*, ordine 13, ad hunc S. Fortunatum Fanensem Episcopum, in qua ei concedit ut venundet sacra vasa pro redemptione captivorum, scilicet a Longobardis, ut recte advertit Baronius: hi enim illo aetate vastabant Italiam. Denique cum anno 1707 Fanenses sacra S. Fortunati lipsanae requirerent, invennerunt ea mausoleo inclusa cum lipsanis S. Eusebii et S. Ursi Fanensis Ecclesiae Episcoporum, instar nivis candida, ut jam in illis future per resurrectionem glorificationis imaginem contemneris, praesertim cum tanta odoris fragrantia manaret, ut myrrhae et balsami omniumque unguentorum odoramenta incomparabili suavitate transcenderent. Ita Sancti dominantur fortunae omnibusque fortibus.

12. NESCIIT HOMO FINEM SUUM: SED SICUT PISCES CAPIUNTUR (Septuaginta, *illaqueantur*) HAMO, ET SICUT AVES LAQUEO COMPREHENDUNTUR, SIC CAPIUNTUR HOMINES IN TEMPORE MALO, CUM EIS EXTEMPIO SUPERVENERIT. — Pro finem suum hebraice est *tempus suum*, id est finem temporis sui. Probat tempus et casum velocibus, fortibus, sapientibus et artificibus dominari, ex eo quod eos capiat, velut pisces hamo et aves laqueo. Capiat, inquam, in fine operis quod molitur, ut scilicet veloces capiuntur in cursu suo, fortes in bello sapientes in sua sapientia, prudentes in prudentia, artifices in arte; quo fit ut omnibus suis hisce donis sibi concilient non praemia, quae sperabant, sed damna infamiae, vinculorum, famis, paupertatis, contemptus, ac subinde necis et mortis, illaque improvisa, ut verit Arabibus, et inopia quae non expectabant. Per finem ergo exitum intelligit, tum operis et negotii ejusque, cum Thaumaturgo et Olympiodoro; tum vite, puta mortem, cum S. Hieronymo. Vide analogias perplures inter homines et pisces, quae recensui *Habacuc* 1, 14, ad illa: « Et facies homines quasi pisces maris. »

Tropologicè esca, hamus et laqueus, quo inescantur et capiuntur homines, est voluptas. Audi S. Augustinum, *De Agone Christ.* cap. VII: « Gaudet piscis, quando hamum non videns, escam devorat; sed cum piscator eum adducere coeperit, viscera ejus torquentur primo, deinde ab omni laetitia sua per ipsam escam, de qua laetatus est, ad consumptionem trahitur. Sic sunt omnes qui de bonis temporalibus beatos se esse putant: hamum enim acceperunt, et cum illo sibi vagantur. Veniet tempus ut sentiant quanta tormenta cum

aviditate devoraverint. » Porro voluptas hæc multiplex est, sed maxime triplex, scilicet gula, opulentia et superbite. Aliqua enim harum capitur homo, ac delicias ridensque sibi astringit vincula mortis, ut ait Pœta. Ad laqueum opulentia sive avaritie spectat axioma, sive apophthegma Pii II Pontificis: « Litigatores sunt aves, forum area, iudex rete, advocati aucupes. Quocirca consebat diglutiatis viros dandos esse, non dignitates hominibus. Grave Pontificis onus esse, sed beatum qui id bene ferat. » Primum enim et summi momenti Pontificis et principis onus officiumque est, constituere Episcopos, magistratus, iudices, etc., ab avaritia intactos et tali gradu dignos. Hinc S. Antonius, teste S. Athanasio, in visu totum mundum conspexit laqueis plenum, quos animabus sursum ascendere conantibus tendebant demones, illique eas illaqueabant ac capiebant. Unde dolens oransque: « Domine, quis hos laqueos evadet? » auditur: « Humilitas. » Dæmon enim omnibus in rebus homini tendit laqueos, eosque cubique indoli et affectui appositos; gulosi enim offert epulas et vina, ambitiosi honores, iracundo duella, timido pericula, avaro opes, etc. Audi S. Leonem, serm. 7 *De Nativitate*: « Non desinit hostis antiquus deceptionum ubique laqueos pretendere. Novit cui adhibeat æstus cupiditatis, cui illecebras gula ingerat, cui apponat incitantia luxuria, cui infundat virus invidie. Novit quem merore conturbet, quem gaudium fallat, quem metu opprimat, quem admiratione seducat. Omnium discutit consuetudinem, ventiliat curas, scrutatur affectus, et ibi causas querit nocenti, ubi quemque viderit studiosus occupari. »

IN TEMPORE MALO (id est misero, difficili, periculoso, calamitoso, exitiali) CUM EIS EXTEMPLUM SUPERVENIUNT. — Hebraice, cum ceciderit super eos; Græce, cum supervenerit in eos: quæ phrasî significat inevitabilitatem et superioritatem repenti supplicii profectis a causis superioribus, puta celo et angelis, inquit Cajetanus. Chaldeus, in tempore mali, quod ruiturum est super eos puncto uno caluit. Magnam quodvis accipe, sed presertim mortem et gehennam, quæ malorum omnium est maximum, juxta illud Pauli: « Dies Domini, sicut fur in nocte, ita venit; cum enim dixerint pax, et securitas, repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti, et non effugient. » 1 *Thess.* v. 3. Et illud Christi: « Erant in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nuptii tradentes, et non cognoverunt, donec venit diluvium, et tulit omnes: ita erit et adventus Filii hominis, » *Matth.* xxiv. 38.

43. HANC QUOQUE SUB SOLE VIDI SAPIENTIAM, ET PROBARI MAXIMAM. — Hebraice, et magna est apud me, scilicet quam versu sequenti enarro. Identidem Salomon, post recensitas vanitates, sermonem reflectit ad laudes sapientie, ut eam om-

nibus commendat, utpote quæ sit veritas veraque hujus vitæ felicitas. Simul tamen ostendit ei quoque suam adherere vanitatem, non intrinsecus, sed extrinsecus: scilicet quod illa ab hominibus opulentis parvi fiat, quodque sapiens cum per sapientiam liberavit civitatem obsessam et desperatam, illico in oblivionem veniat, et in pristinum sui neglectum recidat, ut ad pallium philosophicum, id est ad pauperitatem et obscuritatem suam cum Socrate redigatur. Igitur novam ingratitude vanitatem hic oculis subjicit. Ita Lyranus, Hugo. Alii aliter, sed varie et minus apte hæc neclunt præcedentibus.

14. CIVITAS PARVA (Arabicus, *delicata*), ET PAUCI IN EA VIRI: VENIT CONTRA EAM REX MAGNUS, ET VALAVIT EAM, EXSTRUXITQUE MUNITIONES (Septuaginta, *aggeres magnos*; Symmachus, *machinam magnam*; Syrus, *propugnacula*; Arabicus, *propugnaculum cujus turres magnæ sunt*) PER CYRUM, ET PERFECTA EST OBSIDIO. — Est paradigma per modum exempli, sive historie, quæ subinde accidit revo Salomonis, ut ab eo videri et audiri poterit. Civitas hic inducitur parva, id est parva habens mœnia, parvas turres et machinas, ut se contra hostem obsidentem tueri non possit, ideoque in ea viri pauci, qui eam propagare viribus diu nequeant, qui mox animo cadant ac robore deficiant. Unde major apparuit vis et virtus sapientis et pauperis, eam sua sapientia tutantis et liberantis.

15. INVENTUSQUE EST IN EA VIR PAUPER ET SAPIENS; ET LIBERAVIT URBEM PER SAPIENTIAM SUAM, ET NULUS DEINCEPS RECORDATUR EST HOMINIS ILLIUS PAUPERIS (1). — Testis Archimedes, quem tantopere verberant Syracusas oppugnantes Romani, ut, si vel funiculum exiguumve lignum ex muro conspicerent, machinam aliquam in ipsos moveri suspicarentur, et Archimedes vociferantes terga verterent, fugerentque, et cogentur, conflictu et oppugnatione prætermissa, in obsidione longa spem ponere. Ita Plutarchus in *Vita Marcelli*. Idem de Epaminonda, qui Thebas defendit et imperio auxit, ita scribit: « Ad quadragesimum annum obscurus Epaminondas nulli usui Thebanis fuit. Ut habitata est ei fides, suscepto imperio, ruentem civitatem conservavit, ac servientem in libertatem asseruit Græciam, qui in gloria, sicut in sole, virtutum streuam in tempore præstitit. Refalget enim usu, »

Ubi nobilis more aris, sægne quod dicit
Jacuit, resumpsit animam. »

Sic Judith liberavit Bethuliam, occiso Holoferne; Jahel Israellem, occiso Sisara, *Judicum* iv. 21; et quæ ac Debra, ibidem vers. 14. Sic David Ceilan urbem tulatus est, et tamen Ceilani cum

(1) *Matsa* impersonaliter positum est. A *mischen*, pauper, quæ vox apud Arabes quoque eodem sensu usurpatur, ortum est gall. *mesquin*.

trouissent Sauli, ni; Deo consulto, figisset. Sic Gedeon liberavit Judæos a Madianitis, et tamen Judæi non fuerunt misericordiam cum domo ejus, ut 70 ejus filios protegerent, dum occiderentur ab Abimelech, *Judic.* cap. viii. 35. Sapiens enim totus intendit bono publico, ut ejus incommoda hostesque dispellat: quare modos urbis salvende querit et invenit, cum insipientes vacant propriis commodis et opibus, ac publica negligunt. Unde Thamarurgus vertit, *parvam civitatem a paucis habitatam magnam et frequentatam existentem, si vel pauperem unam sapientem civem habent.*

Allegorice, Christus sapientissimus et nostri causa pauperrimus liberavit Ecclesiam, quæ urbs parva est respectu totius mundi, a tyrannide dæmonis et peccati: et tamen plurimi ingrati hoc ejus beneficium non agnoscent, imo ipsum ejusque gratiam aspernantur, seseque suis voluptatibus dedunt. Ita S. Hieronymus.

Tropologie: « Aliter Hebræus, ait S. Hieronymus, hunc locum interpretatur est. Civitas parva homo est, inquit, qui etiam apud philosophos mundus minor vocatur. Et viri pauci in ea, membra de quibus ipse homo contextitur. Cum autem venerit adversus eam rex magnus diabolus (diabolus serpens est lubricus, cujus si capiti, id est prima suggestioni non resistitur, totus interna cordis dum non sentitur illabitur; tentationum diabolicarum initia flagitia sunt; non est immisor, sed incensor vitiorum. Unde David: Tu fregist caput draconis), et quæsierit locum per quem possit irumpere, invenitur in ea humilis et sapiens, et quietus interioris hominis sensus, et eruet urbem, quæ obsessa ab hostibus cingebatur. Camque homo de periculo sive persecutionis, sive angustiarum, sive ejuscumque adversæ rei atque peccati, fuerit erutus, homo ille exterior, qui inimicus est illius pauperis hominis et sapientis, non recordatur interioris hominis, nec subdit se consiliis ejus, sed rursus sua fructu libera voluntate. » Accedit Chaldeus, qui per civitatem parvam accipit corpus hominis; per regem obsidentem, concupiscentiam; per virum sapientem et pauperem, inspirationem atque cogitationem bonam, quæ concupiscentiam resistit, hominemque liberat a peccato et gehenna, cujus deinde homo obviscitur.

Moraliter, nota hic sapientem amare silentium, quietem et pauperitatem. Sapiens, ait Plutarchus, ita vivit ut nemo sentiat eum vivere. Rursus sapientie magna affinitas est cum paupertate, sicut insipientie cum opulentia. Sapiens tamen, cum opus est, patriæque ejus ope indiget, se dat in lucem, suamque sapientiam ad ejus salutem explicat, ut fecit Jeremias, Isaias cæterique Prophete. Sapienter Philo, lib. *De Sacrific.* Cain et Abel: « Omnis sapiens, inquit, stultus est redemptio, heresque ne minimo quidem tempore duraturi, nisi ille misericordia sua, providentiaque impul-

sus inculumtati ejus prospiceret. » Unde mox infert: « Equidem quando aliquod bonum virum habitantem in aliqua domo, aut urbe video, et domum et urbem illam beatam prædico, ratus tum presentem felicitatem mensuram perpetuo, tum absentem expectantem cumulationem, Deo ultra modum mensuramque divitias suas in gratiam digniorum, etiam in indignos profundere solito. »

Porro cur sapientes sæpe sint pauperes, causas varias, easque festinas assignat Aristoteles in *Problem.* sect. XXIX, cap. iv. Querit enim: « Cur paupertas apud homines bonos potius esse, quam apud pravos solet? An quia omnibus odio habetur, atque expellitur, ad probos pergit, rata maxime apud eos salutem permanentem locum se posse assequi? et contrario, si ad pravos venerit, nunquam eos fortuna ista fore contentos, sed vel furta, vel latrocinia acitatorum, quibus rebus futurum ut ipsa amplius apud illos manere nequeat. An quia homines probos optime se utrosque existimat, nec sibi petulantur contumelioseque quippiam se facturos? itaque ut non pecuniarum deposita tute hominibus bonis credimus, sic etiam hæc sibi dispensat et statuit. An libenter se ad viros optimos confert, quia femina est, inopique proinde et virum et consilii, ut ejusmodi hominibus commendatam se esse magno opere veli atque desiderat? An quia mala est, nunquam se malis jungere velit? Nam si ita maluerit, omnino malum irremediabile ipsa ridetur. » Quærit leinde vice versa cap. viii: « Cur divitie magna ex parte ab hominibus pravus potius quam bonis habeantur? An quia fortuna cæca est, ideoque discernere sibi, atque seligere quod melius non potest? »

Rursus nota hic beneficia pauperum parere non tantum contemptum, sed et odium ac invidiam: quare salutem ab eis urbi allatam illis auferunt, et in se vel alios potentes transferunt. Contemnunt igitur, ait Pinæda, et pauperem beneficium, quem pudet fateri beneficii auctorem, et beneficium a paupere acceptum pro injuria æstimant: in hoc plane stulti, in illo persequi ingrati, in utroque insolenter superbi, quod nolint aliquid deberi pauperi, neque se illius creditores constituere, ullave gratia obstringi ad rodandum pauperem beneficium. Haque cum illud infestissimum sit, beneficium superbe dare, est et insolentissimum superbe beneficium accipere. Vide Senecam, lib. *De Benef.* cap. xvii, xviii, xix. Hoc est quod ait Job de justo, cap. xii. 3: « Lampas contempta apud cogitationes divitum, parata ad tempus stultitum. » Denique duces et liberatores patriæ eam ingratam experiantur, ut expertus est Scipio, Themistocles, Miltiades, Coriolanus et cæteri qui, post victorias civibus paratis, ab eis acli sunt in exilium.

46. ET DICEBAM EGO, MELIOREM ESSE SAPIENTIAM FORTITUDINE: QUOMODO ERGO SAPIENTIA PAUPEREM

CONTEMPTA EST, ET VERRA EIUS NON SUNT AUDITA? — Sapiens, scilicet jam cognita et explorata per liberationem civitatis, *q. d.* Quamvis illa hominum ingrata soliditas, ut, cum viderint se per consilium sapientis evasisse obsidionem et excidium; jam tamen liberati eum spernant, noluntque salubria ejus monita et consilia, ad urbis conservationem et salutem spectantia, ulterius audire? quia nimirum externam splendorem et pompam duntaxat spectant, eamque in divitiis suspiciunt, ideoque sapientiam in paupere hac pompa destituta despiciunt. *Fortitudo* hic non animi, sed corporis accipitur, puta in viribus, opibus vel amicitis sita; hanc enim significat Graeco *δύναμις*, Hebraice *גבורה gebura*, Chaldaeus, *כח coach*. Unde Septuaginta, *bona est sapientia super potentiam*; S. Hieronymus, *super divitias et potentiam*; Thaumaturgus, *super popularem potentiam*.

Pro *quomodo* hebraice est, quod hebreo pro *quavis* conjunctione sumitur. Unde hic nonnulli vertunt, et tamen (1); alii, ergo; S. Hieronymus in veteri editione vertit, *quomodo*: Et « dixi ego, inquit, molliorem esse sapientiam super fortitudinem, etc. quamquam nullus meminerit sapientis pauperis illius, cum laeta sint omnia, sed universi divitias et potentiam admirantur; ego tamen secundum omnes interpretationes magis honoro contemptam sapientiam, et verba quae nullus audire dignatur. » Verum in posteriori Vulgata versione *aeriosus* vertit, *quomodo*; haec enim nota interrogationis continet indignationem cum admiratione, incitatur sermonem ad exaggerandam rei indignitatem. Huic *gnome* affinis est illa *Sapient. vi, 1*: « Melior est sapientia quam vires: et vir prudens quam fortis. » Unde et illa *Phoeylidis*: « Melior fortis est vir sapiens; agros enim et civitatem sapientia, aeque ac navim gubernat. » *Ferrem* corpore accipe; nam qui animo fortis est, idem est sapiens. Unde *Cicero, III Tuscul.*: « Doceat omnes sapientes fortes esse, et omnes fortes esse sapientes. » Sapientia enim docet vincere metum, moderari audaciam, in periculis rebusque arduis esse animo excelso, firmoque iudicio et constantia, vitam virtuti postponere, mortemque contemnere, quae sunt officia actusque pariter fortitudinis. Hoc est quod dicitur *Proverb. xx, 28*: « Cogitationibus bellis roborantur: et gubernaculis tractanda sunt bella. » Id liquet in stratagematibus bellis, quibus utuntur callidi et hostes subjugant.

17. VERBA SAPIENTUM AUDIUNTUR IN SILENTIO, PLUSQUAM CLAMOR PRINCIPIS INTER STULTOS. — Hebraea, in *stultis*; Chaldaeus, qui imperat stultis clamantibus; Septuaginta, *super clamorem potentium in stultis*; S. Hieronymus in veteri editione, *plusquam clamor potentem habentis in stultis*. Pro in *stultis*; hebraice est, in quiete; Scholasticus, *in secretis*; id est cum benevolentia, benignitate,

(1) *Loco.*

suavitate, lenitate, mansuetudine; Syrus, *verba sapientis cum requie audiuntur, plusquam trepidatio potentis stulti*; Arabicus, *cum tranquillitate* (2). Jam

Primo, Aben-Ezra et Osorius sic explicant, *q. d.* Verba sapientium contemuntur a civibus, dum res sunt prospere: at, dum imminet obsidio et excidium, praeter metu et dolore silentibus, cupide audiuntur.

Secundo, Arboreus, *q. d.* Sapiens non clamat in turba et strepitu, sed secretum a turba querit, ubi in silentio loquatur et audiat. Accedit *Titelmannus*, qui per silentium accipit, *submitissam et modestam vocem, ut moris est sapientium*; et *Campanensis*, *verba sapientium, etiam non multum clamant, efficaciora sunt quam principis ulti vociferatio*.

Tertio, *Clarius* et *Dionysius* censent hic causam dari, cur verba sapientium non audiantur, scilicet eo quod requirant animum silentem, id est quietum, pacatum, liberumque a tumultu passionum, quem populus cupiditatis aestuane prestare nequit.

Quarto, alii censent sapientiam loqui silenter, id est demissa voce vel ex verecundia, eo quod pauper sit, vel ex metu et dolore, eo quod videt se contemni, aut potius ex pietate et gravitate, *q. d.* Cum urbe obsessa gubernator clamose verba facit de urbis periculo ejusque remediis, ac populus tumultuatur, dum hic hoc consilium suademat, alius aliud, tum sapiens ex sua quiete prodiens, gravitate et sapientia sua populo silentium indicens, omnia sedat, tranquillat, ordinat et componit, ac sanissimum valde liberandae remedium proponit. Hic sensus urbi est appositus.

Quinto et genuine, *Salomon* solatur hic sapientem pauperem, ideoque contemptum, ac subinde pusillanimum et dolentem, quod ejus consilia et monita non audiantur, ut dixi versu praecedenti. Solatur autem ex eo quod eadem audiuntur in silentio, *q. d.* Etsi vulgus obstreperum et tumultuans verba sapientiae non audiat, ea tamen audiunt viri cordati et prudentes, eaque excipiunt magno oris silentio, et cordis quiete, atque majore applausu, approbatione et reverentia, quam clamosi principes vel divites audiuntur a stultis adulatoribus, qui coram eis plaudunt, sed eis absentibus plodunt, eosque explodunt et exhibant. Nota verba sapientis prodire ex animo dicentis silenti, id est quieto, sereno, gravi, pio, prudenti, ideoque ab audientibus cordatis audiri in silentio, id est animo sedato, tranquillo et attento. Sicut, vice versa, clamor principis auditur cum clamoso applausu stultorum illi adulantium. Opponitur ergo silentium et quietes tam sapientis docentis,

(2) *Nihilominus verba sapientum cum quiete audita, id est, quae animo quieto et attento audiuntur* (Rosenmullerus, quae modeste et placide prolata audiuntur), praestant clamori incondito et inconsiderato imperantis qui est in stultis, id est stulti; alii ob parallelismum, clamori regis cives stultos alloquentis.

quam populi audientis, clamori et tumultui tam principis clamantis quam stultorum ei acclamantium.

Porro silentium oris sapientis prodit ex quiete et silentio cordis, ac notat ejus modestiam, mansuetudinem, benevolentiam, gravitatem, prudentiam, constantiam aeque ac efficaciam: quod scilicet ipse oratio prudens, cordata et nervosa, etiam modesta, lenis et submissa, efficacior sit clamosis principum concionibus, mandatis, edictis, eo quod silentium omnibus cordatis indicat, quin et in obsidione et periculis, cum omnia metu et perturbatione sunt plena, pacem et salutem conciliat. Unde aliqui sic vertunt et explicant, *efficacius est silentium sapientis clamore dominitoris cum stultis suis associis*, id est plus valet ad reipublicae salutem una vox sapientis, quam mille clamose magistratum cum populo tumultuantium, quae tumultum populi pescapat, seditiones sedat, unionem efficit, noxia consilia dissipat, ac sana suggerat et persuadent: sapientes ergo in voce, aeque ac mente sunt moderati et submissi, insipientes clamosi et tumultuarii. « Anima, inquit *Olympiodorus*, quae stultitia repleta est, cum clamore et turbulentia sermones proferit sine quiete, ordine et constantia; » et S. Hieronymus: « Quemcumque videris in ecclesia declamantem, et cum quodam lenocinio ac venustate verborum excitare plausus, ac risus excutere, audientes in affectus legitime concitare, scito signum esse insipientiae tam ejus qui loquitur, quam eorum qui audiunt. Verba quippe sapientium in quiete et moderato audiuntur silentio; qui vero insipientes est, quamvis sit potens, et clamorem sive suae vocis, sive populi habeat acclamantis, inter insipientes computabitur. » Hoc est quod de Christo sapientissimo ait *Isaias, XLII, 2*: « Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris, etc. Non erit tristis, neque turbulentus; » et cap. VII, vers. 6: *Aqua*, quae vadant cum silentio. » Sicut enim aquae leniter fluentes et quasi silentes sunt profundissime, sic et homines modesti et taciturni profundi sunt consilii et iudicii.

Anagogice, justi et oppressi et silentes in iudicio clamabant contra impios oppressores suos, juxta illud *Sapientia, v, 1*: « Tunc stabant justi in magna constantia adversus eos, qui se angustia verunt. » Unde *Thaumaturgus* vertit, *hic tacet et contemnitur sapientia, ceterum postea audivitur altiore vocem edens, quam principes et tyranni malorum cupiditate fugrantes*.

18. MELIOR EST SAPIENTIA, QUAM ARMA BELLICA: ET QUI IN UNO PECCAVERT, MULTA BONA PERDET. — *Thaumaturgus*, *sapientia enim ferro ipso fortior est*; *Olympiodorus*, *melius est consilium cujuscumque prudentis, quam omne auxilium quod ab armis sperari possit*. Sapientia enim est instar ignis, qui omnia transcendit, domat, inflammat et in se convertit. Apposuit *Franciscus Vallesius, Sacr. Philos.*

cap. v, 74, quorum naturale politico, hoc est, hominem reipublice comparans, tria utriusque membra primaria ita adaequat: Agricultura, ait, respondet jecori, quia sicut hoc sanguinem membrum, sic illa alimenta reipublice suppeditat; bellica ars respondet facultati irascibili quae est in corde, quia repellit si quid infertur violentiae et impeditur; sapientia et scientia respondet cerebro, in quo est mens et tota cognitio; mercatura deinde respondet cruribus, quia proficiscendo exteras merces advehit; mechanicae artes respondent manibus quibus conficiuntur: quantum ergo cerebrum praestat irascibili ceterisque membris, tantum sapientia antecellit artem bellicam caeterasque omnes.

Et QUI IN UNO PECCAVERT, MULTA BONA PERDET. — Ex Hebraeo *in uno* varie verti potest. Hebraea enim ad verbum habent, *peccator unus*; Septuaginta, *peccans*; unde *Thaumaturgus*, *stultitia unus*; et *Chaldaeus*, *vir peccator unus, qui est in generatione, est causa ut perant multa bona ab hoc saeculo*; S. Hieronymus vero in veteri editione, *qui peccat unum*; Syrus, et *unum peccatum perdit bona multa*; Arabicus, *cum peccaverit unus, peribit bonum plurimum*. Est antithesis sapientiae et insipientiae, sive sapientis et stulti, *q. d.* Sapientia praevalent armis, quia integras urbes eliam arete obsesas servat et liberat, omniaque vincit et subjugat: e contrario insipientia vel unica multa bona perdit et corrumpit, adeo ut urbes et regna subvertat. Ita *Cajetanus*, qui illud adagium apposuit hic citat: « Unus stultus projicit lapidem in puteum, et mille sapientes non extrahunt. » Unde *Thaumaturgus* vertit, *stultitia unius multis periculum accersit, etiam multis videatur levis et contemptibilis*. Alii sic exponunt, *q. d.* Parvus error in principio, nisi statim corrigatur, in multos deducit, ac longe lateque serpit, juxta illud: « Clavus unus perdit equi solem, solem equum, equus equitem, eques castra, castra rempublicam. » Nonnulli haec *gnomen* referunt ad bellum et civitatem obsessam, de qua sermo praecessit, quia dicit: Error unus in bello et civitate obsessa, etiam parvus, non raro castra urbemque perdit. Unde illud tritum: « In bello nihil vel minimum negligendum. » Aut sic, quasi dicit: Melior est sapientia quam arma bellica: si tamen sapientia sit exacta, ut in nullo erret; si enim vel in uno peccat, perdet multa bona, scilicet famam et existimationem suam, ac opes et salutem sibi commissurorum. Verum hic sensus arctior est. Etsi enim occasione civitatis obsessae haec dicantur, ideoque bellum proprie respiciant, tamen generalis sententia tam in pace, quam in bello locum habet, et ubique vera est. Exempla sunt: Adam unus homo, uno inobedientiae peccato totam posteritatem perdidit, aeque ac Aethiaca tota castra Israel, *Josue vii*. Stultia duritia unius Roboam perdidit decem tribus. Una Jezabel, unus Achab, unus Manasses quot quantaque perdidit? runt?

